A társadalomgazdasági harcz jellege.

Írta: SIGMOND ANDOR.

Ha végigtekintünk a világtörténelem lapjain, meggyőződhetünk, hogy az emberiség kisebb-nagyobb mértékben, hol itt, hol pedig amott szakadatlanul harczolt. Az egyes harczok nem egyformán viselik magukon a közös jelleget, de viszont ha azokat a maguk összeségében tekintjük, azt látjuk, hogy a közös jellegvonás hol kifejezettebben, hol pedig elmosódottabban minden egyes harczra reányomta a maga bélyegét. Ne menjünk nagyon messzire vissza. A XVI. és XVII. századokban a vallási harczok uralkodtak. A XVIII. század harczai az emberi jogok jegyében vívattak meg. A XIX. század a nemzeti harczok kora volt. Vájjon a XX. századnak már eddig megvívott harczai elegendő támpontot nyújtanak-e arra, hogy ezekből a jellegre alapos következtetést vonhassunk? Nézetünk szerint igen, mivel az egyes korszakok harczi jellegének megítélésénél nemcsak a szoros értelemben vett háborúk, ahol ember ember ellen küzd, ahol az egyes nemzetek csak vérrel vélik megtermékenyíthetni a talajt, nyújtanak támpontot a következtetés levonására, hanem főleg és első sorban azok az indokok, amelyek a háborúk, a nemzetek erőkifejtésének ultima ratiója mögött rejlenek. Ilyen értelemben a béke és harcz is a köznapi fogalomtól eltérő köntösben fog szemeink előtt megjelenni. A harcz, legyen az véres háború, Vagy végtelen küzdelem, egyaránt csak eszköz a czél megvalósítása érdekében. A harcz és így az illető korszak jellegét tehát csupán az erőket mozgató indokok alapján ismerhetjük fel helyesen, s miután ezek az indokok, tekintet nélkül a véres háborúk esetleges kitörésére, mindenesetre fenforognak, ezért véltük állíthatni, hogy a XX. század harczainak jellege megítélhető.

Ellentmondásnak látszik háborúról beszélni a békében s e tekintetben némileg most az időszerűtlenség vádja is lenne emelhető, most midőn a művelt nemzetek általában s főleg egymás között,tehát eltekintve az inkább gyarmati harcz jellegével biró hadakozásoktól, mint pl. a francziák afrikai harcza, vagy akár jelen állapotában az olasz-török háború, az állítólagos béke áldásait élvezik. Nem az ilyen harczokra akarunk reámutatni, habár ezek is magukon viselik a közös jelleget, hanem arra a nagy világháborúra, mely a fegyveres béke daczára a művelt nemzetek között dúl, és amely az egyes nemzeteknek s első sorban hazánknak pl. a kivándorlás révén öldöklés nélkül is pótolhatatlan vérveszteséget okoz, arra a társadalomgazdasági háborúra, annak a hatalmas küzdelemnek indokaira, amelyből a jelenkor főharczainak jellege kidomborítható.

»Panem et circenses« volt a római nép kívánsága. Azóta nagyot fordult a világ sora és mégis ma talán még fokozottabb mértékben áll homloktérben a kenyér kérdése. A statisztika, ez az aránylag fiatal, de annál erőteljesebb fejlődést mutató tudomány csalhatatlanul és kérlelhetetlenül tárja szemeink elé az egyén, a társadalom, illetőleg a nemzetek legfőbb ütközőpontját, a kenyér, a megélhetés kérdését. Ezen harcz megvívásának eszköze egyideig lehet vértelen, előreláthatólag azonban nem lesz mentes véres háborúktól sem, de akár előbbi, akár pedig utóbbi legyen az eszköz, az à harcz jellegén, annak indító okán változtatni nem fog s legkevésbbé változtathat azon a tényen, hogy a küzdelemben benne vagyunk.

A világ-gazdaság szempontjából tekintve a kérdést, igaz, hogy Magyarország csak másodrangú szerepet játszik, de ez reánk nézve csak kedvezőtlen, mivel a nyereségre való kilátás nélkül csupán veszteségek érhetnek. Tekintsük kissé közelebbről a viszonyt s azt látjuk, hogy a társadalom-gazdasági harczban kivétel nélkül részt vevő nemzetek között két főtypust különböztethetünk meg. Egyiknél, s ezek állanak az első harczvonalban, a társadalomgazdasági harcz hullámai messze túlcsapnak a határokon, a világgazdaság mikénti alakulatára döntő kihatást gyakorolnak, a másiknál ez a küzdelem inkább helyi jellegű. Az előbbieknél a gazdasági küzdelem életre-halálra megy, mihelyt azon pontig jutottak, hogy a megélhetést, a mindennapi kenyeret nyújtó gazdasági érde-

kök csupán az ellenfél gazdasági érdekének rovására nyerhet kielégítést. Ezt a typust képviselik a nagy iparos államok. Földjük nem elég a mindennapi kenyér előállítására. Bevitelre szorulnak, viszont ezzel szemben kénytelenek ipartermékeik elhelyezése végett kellő külföldi piaczokról gondoskodni. Miután azonban az emberek száma állandóan s mondhatni rohamosan növekszik, és pedig tekintet nélkül az illető nemzet gazdasági jellegére, természetszerűleg míg egyrészt mind több és több lesz az iparos állam kenyérszükséglete, addig másrészt az agrárállam feleslege is aránylag mind kisebbé fog válni s ha még ehhez hozzá vesszük azt, hogy legalább is a művelt nemzetek közé számítható földművelő államok mind előbbre haladnak az iparosodás útján, úgy könnyen átlátható, hogy a harcz előbb-utóbb az előtérben lévő ellenfelek között ki kellett, hogy élesedjék.

A másik typusnál, melyet általában a földművelőállamok képviselnek, a társadalomgazdasági harcz jellege már sokkal több változatot mutat. A főjelleg a küzdelem helyi vonatkozásában nyilatkozik meg, de tekintettel az ezen kategóriába sorolható államok, illetőleg nemzetek között fenforgó nagymérvű műveltségi fokbeli különbségre, az egyeseket a világharcz megvívásában megillető hely is különböző lesz. Nevezetesen óriási a különbség azok között, amelyek, hogy ezt a kifejezést használjuk, hivatalosan is gyarmatok, s ezen állapotból kilépni ez idő szerint nem is törekednek és másrészt azon államok között, amelyek küzdenek a más nemzetek által reájuk helyezett, önérdekükkel ellenkező gazdaság-politikai járom ellen, igyekeznek azt lerázni s gazdasági sorsukat a leigázó érdekeitől függetlenül intézni. Mielőtt tovább mennénk fejtegetéseink terén, vegyük elő azt a bizonyítékot, amire hivatkoztunk. Messze vezetne csupán az európai államok gazdasági Politikájának eredményét visszatükröző adatok felsorolása is, hiszen kötetekre menő adathalmazzal van dolgunk, hanem elyett elegendőnek véljük bizonyos jellegzetességgel biró szemelvények felemlítését.

A Németbiródalóm, Nagybritannia, az észak-amerikai Egyesült-Államok és legújabban Japán azok az államok, melyek a folyó és a végletekig kiélesülni látszó társadalom gazdasági harczban a vezető szerepet viszik. A Németbiro-

dalom, és Japán bizonyos irányban hasonló megítélés alá vonhatók, míg viszont ugyancsak párhuzamba lesz helyezhető a két rokon nemzet, Nagybritannia és az amerikai Unió gazdasági viszonya. Az elől említettek egyike sem rendelkezik akkora területtel, mely képes lenne, daczára a termésfokozásnak, a mezőgazdasági termények iránti szükségletet kielégíteni. Nagybritannia ugyancsak hasonló helyzetben van, de a viszonyok ennek daczára lényegesen eltérők és pedig ezt illetőleg kedvezően eltérők éppen Nagybritanniára nézve. Első pillanatra ezen állítás merésznek tűnhetnék fel, mert hiszen tudvalevőleg a három közül éppen Nagybritannia népsűrűsége a legnagyobb.. Nevezetesen 1900-ban egy négyzetkilométerre esett Nagybritanniában 133.8, Japánban 1187 és végre a Németbirodalomban 104.3 lakos. Csakhogy a míg Nagybritannia óriási kiterjedésű olyan gyarmatokkal rendelkezik, amelyeknek gazdasági politikája, éppen erre való tekintettel oly irányítást nyer, amely az anyaországnak ezt a hiányát hivatott bőségesen ellensúlyozni, addig a Németbirodalomnak és Japánnak ilyen gyarmatai nincsenek. Még mindannyiunk élénk emlékezetében él a véres orosz-japáni háború. Nem tisztán gazdasági okok vezették-e Japánt a koczkázatos vállalatba? Nem-e nyilatkozott meg e háborúnál a kor harczainak főjellege? Japán a legsúlyosabb természetű nemzeti válság előtt állott. Sikerült győznie s ezzel áttörte szükséges terjeszkedése gátját, új és olyan területet nyert, mely a nyers termelő gyarmat hiányát pótolni képes.

A Németbirodalom nem volt kénytelen az erőszak útjára lépni daczára annak, hogy népességét körülbelül az évnek csak 250 napján tudná a belföldi mezőgazdasági termények-ből ellátni, míg az év többi napjai szükégletét bevitellel kénytelen fedezni. Gyarmatai ugyancsak nem alkalmasak ezidőszerint a mezőgazdasági termények hiányának pótlására. Viszont azonban olyan mezőgazdasági államokkal van körülvéve, a melyek termányeik fölöslegét készséggel értékesítik a német piaczon. A Németbirodalomra nézve a Japánéhoz hasonló kényszerhelyzet beálltáról csakis akkor lehet szó, midőn a jelenleg kiviteli fölösleggel bíró államok már nem lesznek abban a helyzetben, hogy az ugyancsak növekvő német szükségletet saját belszükségletük mellett fedezhessék.

Az északamerikai Unuo ilyenszerű válsággal belátható időn belül nem fogja magát szemben találni, habár itten a viszonyok aránylag rövid idő alatt lényegesen megváltoznak. A statisztika kétségtelen bizonyítékot szolgáltat afelől, hogy az Unió élelmiszerkivitele milyen nagymérvű csökkenést mutatott szemben az azelőtti korszakok arányával, aminek magyarázata egyrészt a lakosság rohamos szaporodásában, másrészt pedig az Unió iparosodásában fekszik. De, miként kiemeltük, az Uniót ennek daczára válság nem fenyegetheti, mivel ha bevitelre szorulna is, ami a közel jövőben kizártnak tekinthető, az azt környező államok még beláthatatlan időkig képesek lesznek a netaláni szükségletet bőségesen fedezni. Az Unió gazdasági harczának jellege tehát egészen más irányú kell, hogy legyen, hogy az ennek daczára a Németbirodalom és Nagybritannia gazdasági érdekével összeütközésbe kerüljön.

Kiemeljük, hogy úgy Nagy-Britannia, mint a Németbirodalom s továbbá részben ugyanazt mondhatjuk Japánról is, mely a legújabb korban tüneményszerű gyorsasággal tűnt fel a világgazdaság politikai láthatárán, önhibájukon kívül kénytelenek a társadalomgazdasági háború előharezosaivá lenni, mivel területük arányában túlszaporodott népességüket csakis a külföld részére dolgozó iparuk révén képesek ellátni. Evégett kénytelenek tehát gondoskodni egyrészt az ipari feldolgozásra alkalmas és kellő mennyiségű nyers terményről, másrészt pedig az ipartermékek kellő külföldi elhelyezéséről, hogy az így nyert haszonból belszükségletök hiányát fedezhessék. A külföldről beszerzendő ipari czélokra alkalmas nyerstermények beszerzési főpiaczai vagy az illető állam gyarma, tai vagy pedig ilyenek hiányában vagy ezek mellett az agrár illetőleg a_a nyers termény-felesleggel bíró államok. Viszont az ipari termékek elhelyezésének főpiaczai ugyancsak ezek a területek, illetőleg államok lesznek. Ebben tehát már adva van a gazdasági harcz indoka a világkereskedést űző államok között, mivel úgy a beszerzési, mint pedig az eladási piacokért versengeni kénytelenek. Vegyük pl. a kelet-ázsiai kereskedelmet. Ennek évi beviteli összege, eltekintve az orosz fenhatóság alatt álló területektől, kerekszámban mintegy 10-milliárd koronát lesz ki. India, China stb. egymásközötti kereskedelmére, már t. i. csupán az egyes államok bevitelé-

nek összegét véve tekintetbe, az egész összegnek alig $^1/_3$-a esik, míg a fennmaradó majdnem. 7 milliárd korona értékű árú Európából és az északamerikai Egyesült-Államokból szereztetik be. Az Unióra mindössze 6% részesedés esett s viszont Japán ez idő szerint még elég tekintélyes bevitellel, számszerint 1.250,000.000 koronával szerepelt. Ki lesz-e itt kerülhető az összeütközés, midőn úgy az Unió, mint pedig Japán ipara rohamosan növekedést mutat s az eddig 94% -ot bevivő európai ipar is mind több és több iparterméket óhajtana ugyanott elhelyezni? Ennek jellemzésére szolgáljon ismételten egy a gyakorlatból vett példa.

A keleti bevitel értékének körülbelül $^1/_5$ része, vagyis kerekszámban 2 milliárd koronaérték a gyapotárúkra esett. Ennek 97%-át Európa ipara s önként érthetőleg tulnyomólag Nagy-Britannia és a német birodalom szállítja. Az Unióra tehát mindössze csak 3% részesedés jut, holott Európa a nyers gyapot legnagyobb részét éppen Amerikából, mint a legtöbb gyapotot termelő területről szerzi be. Az Unió törekvése tehát, hogy csak a példában felhozott esetnél maradjunk meg, méltánylandó, midőn arra irányul, hogy gyapotiparát fejleszsze, s a nyers anyag feldolgozásából származó hasznot ne engedje át Európának. De viszont ez már harczot jelent, mert Európa iparosállamai szintén nem engedhetik érdekeik" háttérbe szorítását. Mindkét fél küzdelmét éppen ezért méltán ruházhatjuk fel a jogos jelzővel, mert az, mondhatni, mindkettőre nézve a jogos önvédelem jellegével bir. De legyen a jelző használata terén bármilyen indokolt, vagy indokolatlan eltérés, az a puszta tényen nem változtat semmit, azönt. i., hogy a küzdő felek között már is fölöttébb éles érdekösszeütközésről van szó,, ami mihelyt egyik fél érdeke nagyobb hátrányt szenved, reá nézve az élet-halálharcz jellegét fogja felölteni. Nagy-Britannia az Indiákkal mérhetetlen hatalmú állam, India és a Szuez-csatorna nélkül talárt csak harmadrangú ország lenne. Úgy Nagy-Britanniát, mint a Németbirodalmat ipara és világkereskedelme tette nagygyá, de mivé lenne ez a tekintély, ha nem támaszkodna a dreadnoughtokra. Ezek jelentőségét akarva, nem-akarva az Unió is belátta, s ezt a nyomatékos eszközt ugyancsak nem hajlandó a gazdasági harcz megvívása közepette nélkülözni.

A társadalomgazdasági harcz szóbanforgó gazdasági motívumát az összes culturnemzeteknél kisebb-nagyobb mértékben föllelhetjük. Az indok annál hatalmasabb, mentől nagyobb mértékben szorul az illető állam úgy ipari, mint pedig mezőgazdasági téren a külföldre. A tételt úgy is formulázhatnók, hogy mentől kevesebb nyers termény szerezhető be a belföldi piaczon, annál több iparczikk lesz a külföldön elhelyezendő, hogy a gazdasági szükségletek fedezhetőkké váljanak. Az iparosodás mérve a tételnek mintegy külső kifejezője, mértéke gyanánt tekinthető, s miután a társadalomgazdasági harcz gazdasági motívuma az illető állam gazdasági jellegével egyenes arányban áll, méltán különböztethettük meg a két főtypus. De ha az egyenes arányra vonatkozó állításunk helyes, akkor az abból vonható azon következtetésünk is helyes kell, hogy legyen, hogy t. i. a harcz gazdasági indoka annál intensivebben fog megnyilatkezni, mentől nagyobb mérvű az illető állam iparosodása.

Nézzünk kissé körül a harezmezőn, az észlelhető jelenségek igazolják-e állításainkat? A Németbirodalom 1910. évi statisztikai évkönyvében foglalt kimutatás szerint az ipar és kereskedelemmel foglalkozók százalékaránya kitett Nagy-Britanniában 71, a Németbirodalomban 52.4 és végre az Unióban 40.4%-ot. Ezzel szemben részesedésük a világ külkereskedelmében ugyanakkor 197, 12.2, illetőleg 10.4% volt. Vagyis ezeknél, az ipar terén hangadó szerepet játszó álla: moknál igazolva látjuk azt, hogy a népességnek mentől nagyobb százaléka foglalkozik az iparral, annál nagyobb mértékben igyekszik ipari termékeit külföldön elhelyezni, ami a lehető legtermészetesebb gazdasági folyamatnak tekinthető, mivel az iparos államnál a belföldi szükséglettel szemben feltetlenül ipari túltermelésnek kell beállania, miután az iparosodás indító oka a gazdaságtörténet tanúsága szerint a társadalomgazdasági harcz fő motívumában, a tágabb értelemben vett kenyérszükséglet kielégítésében rejlik. Ha az illető állam népességét a belszükséglet arányában egy vagy más °kból kifolyólag nem tudja foglalkoztatni, akkor elkerülhetetlen a külföldi piaezon való elhelyezésre váró túltermelés. ntöl nagyobb ez az aránytalanság, ami önként érthetőleg népesség- számának. növekedésével ugyancsak növekedő

irányzatot mutat, annál nagyobb ipari túltermelésre fog törekedni az illető állam, mivel annál nagyobb lesz a kielégítendő kenyérszükséglet.

Ezeknél tehát életkérdés, a fejlődés nélkülözhetetlen eleme a nyers anyag beszerzési és az ipari termék eladási piaczról való gondoskodás s minden rendelkezésükre álló eszközzel oda kell hogy törekedjenek, hogy érdekeiket biztosítsák. A békés eszköz a kereskedelmi kapcsolat létesítése, de vértelen vagy véres harczot vonhat maga után annak fentartása. Vértelen harcz folyik az érdek biztosítékainak megszerzése körül, s eredménye az évente milliárdokat felemésztő fegyveres béke. A cultur nemzetek ezideig ezzel az eszközzel czélt értek, hogy mikor és milyen mértékben fog felmerülni annak a szüksége, hogy nagyobb nyomaték kedvéért a véres eszközhöz folyamodjanak, azt előre naptárilag megállapítani nem lehet. Ha azonban ismét Japán példájára hivatkozunk, akkor a mérték szélső határa iránt alig lehet kétség, mivel előbb említett nagyarányú háborúja teljes mértékben magánhordta a társadalomgazdasági harcz jellegét, kétségtelenül kidomborítva az egyik főmotívumot, a gazdasági érdeket.

Ha a mondottak az első typus alá sorolt iparállamokra vonatkoznak, s ezekre nézve helyesnek fogadtatnak el, akkor azt gondolhatnánk, hogy a második typus alá sorolt államok helyzete a társadalomgazdasági harcz szempontjából kedvezőbb, mivel ezeknél a harczalap indító oka sokkal enyhébb mértékben forog fenn. Ha csupán a szoros értelemben vett kenyérszükségletről s valóban csupán a terményfölösleg értékesítéséről lenne szó, akkor helyzetük tényleg kedvezőbb volna. A gyakorlat azonban egészen mást mutat. Ezek viselik a harcz hátrányait anélkül, hogy annak előnyeiben részesülnének. Az iparállam nem fog kenyérszükséget szenvedni, mivel van pénze és hatalma a szükséges kenyeret minden körülmények között megszerezni. Indiában pusztíthat az éhtyphus, London asztalán a kenyér nem fog hiányozni. Magyarország népességének igen nagy része már jóval a húsdrágaság beköszöntése előtt lemondott a hús élvezetéről, annak daczára, hogy állatkivitelünk tetemes volt és tetemes ma is, mivel nem volt mivel a húst megfizetni. Nem igazi értelem-

ben vett fölösleget viszünk ki, volna arra elég fogyasztó itthon, hanem kivisszük a honfitársainktól elvont kenyeret, hogy ezért pénzt kaphassunk, amivel ismét hatalmi és ipari szükségleteinket fedezni képesek legyünk. A harcz terheit az agrarállam is viselni kénytelen, mivel különben gyarmattá sülyed, s akkor már az éhtyphus elleni eszköz sem áll rendelkezésére. India csak akkor fog gabonakiviteli tilalmat alkalmazhatni, ha az angol érdek megengedi. Viszont azonban ipari fejlődésének útja mindenütt el van vágva, ahol az Nagy-Britannia kereskedelmi érdekeit keresztezhetné. A második typus alá vont cultur nemzetek helyzete más. Ezeknek módjukban áll, gazdasági erejűkhez mérten a fejlődés eszközeiről gondoskodni. Viszont ezzel szemben kénytelenek a harczi eszközöket drágán megfizetni, azok terheit elviselni. Hogyan alakul ki tehát a mérleg? Az iparos államok harczolnak egymás között azért, hogy a beszerzési és elhelyezési piaczokat maguk részére biztosíthassák, viselik azokat a terheket, melyek hatalmuk biztosításához szükségesek, ezzel szemben azonban hatalmuk súlyával kényszerítik részben egyenrangú ellenfeleiket, részben pedig az agrár államokat és gyarmatokat nyers szükségleteik kielégítésére, iparczikkeik megvásárlására és gazdasági érdekeik tiszteletben tartására, s ez úton biztosítják maguknak azt a hasznot, ami az iparból ered és pedig olyan mérvű többletet, mely nemcsak a szükségletek beszerzési árát, nemcsak a terhek viselési költségét fedezi, hanem ezenkívül még pénzfölösleghez is juttatja őket. Ezeknél összpontosul tehát a gazdasági hatalom. Ha az egyik fél nyer, a másiknak okvetlenül veszteni kell. A nagy iparállamok nyereségét a gazdaságilag gyengébbeknek el kell veszíteniük. A művelt földmíves államok a harczi eszköztől megfosztva nem lévén, mint activ felek vesznek részt a nagy harezban, törekvésük főleg oda irányulván, hogy iparosodásuk révén, amennyire lehet, apaszszák veszteségüket. A gyarmat vértelen harczi eszközzel nem rendelkezvén, hogy úgy mondjuk, teljesen ki van szolgáltatva az uralkodó állam kegyelmének. Egyedüli eszköze a véres harcz, amelynek kedvező kimenetele után léphet csak be a társadalomgazdasági harcz activ szereplői közé.

Eddig a képnek csak egyik oldalát, a társadalomgazdasági hareznak csupán gazdasági indító okát vettük figyelembe, már

pedig ez egymagában az egész harcz jellegét a maga teljességében kidomborítani nem képes. Szükséges tehát, hogy a másik indokot, a társadalmi vonatkozású okot is szemügyre vegyük.

Az emberi élet kezdettől fogva küzdelemmel volt teljes. Küzdött az ember előbb magányosan, majd mint társadalmi lény közületté alakulva együttesen. Az elmúlt történelmi korszakokban ez a küzdelem más-más alakot vett fel, de itt is éppen úgy, mint a gazdasági harcznál, azt találjuk, hogy az egyes korszakok szerint kidomborodik a küzdelem jellemvonása. Amíg azonban a tisztán gazdasági harcznál az indító ok végeredményben mindig csak egy volt és lesz, t. i. a kenyér iránti harcz, addig már a társadalmi küzdelemnél két alapindító okot különböztethetünk meg. Vagy az egyéni, vagy pedig a közületi érdek nyomulhat előtérbe a szerint, hogy egyéni vagy társadalmi jogok kiküzdése czéloztatik. Midőn a XVIII. század harczi zászlójára az emberi szabadságjogok írattak fel, akkor a társadalmi érdek háttérbe kellett, hogy szoruljon. Viszont amidőn a XIX. század a nemzeti harczok megvívása czéljából ragadott fegyvert, az egyénnek mindenét, vagyonát és életét egyaránt fel kellett áldoznia a hazáért, a köznek érdekéért. Ezt a két alaptypust váltakozva a történelem egész folyamán fellelhetjük. A küzdelem mérsékeltebb, vagy túlzott alakban jelentkezett. Szemben a szélsőséget képviselő anarchismussal és communismussal a győzelem pálmáját a mérsékelt alak, a liberalismus vitte el. Ha a társadalmi életünkön uralkodó liberalismus hibákban nem szenvedne, akkor a XX. század a társadalmi harczot nem ismerné. Már pedig ez a harcz kétségtelenül dúl, a strikeok, boykottok, stb. mindennapi, megszokott jelenségek. Toldozgatjuk, foltozgatjuk az innen-onnan, kisebb-nagyobb eredménynyel megtámadott és megszaggatott liberalismust, de alig foltoztuk be úgy, a hogy bizonyos társadalmi sebet feltáró egyik lyukat, hozzá kell, hogy lássunk egy második, harmadik, stb. újabban támadt lyuk bevarrásához. A nyílt sebeket nem takargatni, hanem gyógyítani kell. De mielőtt gyógyítani kezdünk, ismernünk, vagy talán jobban mondva helyesen fel kell ismernünk a- bajt, annak okát, mert ezen előfeltétel hiányában nem vezethet eredményre a gyógykezelés.

A XX. századnak legnehezebben megoldható problémái közé épp az a kérdés tartozik, hogy azok a sebek amelyek az idők folyamán, igen gyakran a legjobbhiszeműen a társadalmi életen ejtettek, s ez idő szerint a társadalom békés együttélésének állandó zavarói miképpen küszöböltessenek ki. Ennek a mikéntnek megállapítása körül dúl a harcz, és pedig annál ádázabb harcz, mivel nagyon sok a reformátor, nagyon sok a reformeszme, s ami a legnevezetesebb, még sokkal több az egy bizonyos irányú egyöntetű reform megvalósíthatása elé tornyosuló gyakorlati akadály.

Nem lehet feladatunk ezúttal az egyes reformeszmékkel, illetőleg azok indító okával foglalkozni, hanem csak azokra a reform-keretekre fogunk reámutatni, amelyek alkalmazása révén egyesek a világot boldogíthatni vélték, miként azonban a tapasztalat mutatja, czélt nem értek, mivel a reformeszmék nem voltak megvalósíthatók, másrészt pedig ahol részbeni megvalósítást nyertek is, a bajokat megszüntetni, a társadalmi sebeket beheggeszteni nem tudták. Sem a mai liberalismus, sem pedig a communismus nem vezethetett czélhoz, mert amíg egyiknek kerete túlnyomó érvényesülési tért biztosít az egyénnek, addig viszont a másik éppen a köz béklyóit oly súlyossá teszi, hogy ezek terhe alatt a fejlődés kívánta szabad egyéni mozgás megbénul. Elméletileg a liberalismusnak a középúton kellene haladnia, amint hogy tényleg szemben az anarchismussal és communismussal halad is, csakhogy a tapasztalat tanúsága szerint, a főútról gyakran letér a mellékösvényre, és pedig rendszerint arra a mellékösvényre, amely az egyéni érdek felé vezet. Hogy a liberalismus szemben a túlzott alakokkal, ha időlegesen háttérbe is szoríttatott, végeredményben azonban mindig győzedelmeskedett, éppen annak köszönhető, hogy útjelzője a középmérték. Hogy ha nem ért, es amennyiben nem ért czélt, ez egyedül annak tulajdonítható, hogy a középmérték szigorú alkalmazását szem elől tévesztette.

Minden embernél csalhatatlanul két alapvonással találkozunk és pedig az egyénivel és a társadalmival. Mindkettő érvényesülést kivan s ennek folytán minden olyan társadalmi rendszabály, mely ezzel kellő számot nem vet, alapjában elhibázott, czélra nem vezethet, az összesség megelégedését

ki nem vívhatja, a társadalom békés együttélésének kisebb-nagyobb mértékben akadályozójává lesz, miután az ember alaptermészetével összhangban nem áll. Éppen ezért, éppen olyan kevéssé közelítheti meg a czélt a communismus, mint az anarchismus, mivel egyoldalú, az ember alaptermészetének kettó's irányával összeütköző. Ellenben a liberalismus, legalább is elméletileg, elérheti a czélt s ha ez gyakorlatilag az emberi gyarlóságból kifolyólag talán soha sem lesz utolérhető, azt meg fogja közelíthetni az által, ha nemcsak elméletileg, hanem gyakorlatilag is szigorúan a középúton igyekszik haladni. Megadja a társadalomnak azt, ami a közt jogosan megilleti, viszont azonban az egyént sem korlátozza az ő jogos igényeinek élvezetében.

Az elmondottak alapján a társadalmi harcz alapindítóokát abban látjuk keresendőnek, illetőleg fellelhetőnek, hogy a mai liberalismus nem mindenben az igazi liberalismus, miután sokban hol az egyénnek a köz, hol pedig megfordítva, a köznek az egyén rovására kedvez. Az eredménynyel kecsegtető komoly harcz ennek folytán csupán a liberalismus keretei között foglalhat helyet, mivel egyedül a liberalismus fogadható el olyan alap gyanánt, mely az ember alaptermészetével összhangba hozható. A harcz czélja nem is lehet más, mint ezen összhangba hozatalra való törekvés és pedig mindazon pontokon, ahol az összhangtalanság felismertetett. A jövő társadalmi harczai tehát a liberalismus jegyében, az igazi liberalismus megvalósítása érdekében kell, hogy megvívassanak, miután a czél csupán ez úton látszik elérhetőnek.

A »Panem et circenses« a XX. században csak részben módosult, megmaradt a kenyér, elmaradt a mulatság, de hozzá jött a liberalismus iránti követelés.

Első pillanatra úgy tűnhetnék fel, hogy a liberalismus és a kenyér nem olyan szorosan összefüggő emberi szükségletek, ami a közös harcz alá vonást indokolttá tenné. És ennek daczára azt merjük állítani, hogy a társadalomgazdasági harcz ezen két alapindoka között elválaszthatatlanul szoros a kapcsolat, hogy annak basisát a kettő csupán együttesen képezheti s ennek folytán a XX. század harcza is a kettőnek együttes kivívására kell, hogy irányuljon.

A liberalismus a gazdasági fejlődés előföltétele, de viszont

fentartó és fejlesztő eleme a kenyér. Liberalismus nélkül a társadalmi együttélés legbecsesebb gyümölcse, a munka, a folytonos megzavartatás veszélyének van kitéve, a munka jutalma, vagyis kenyér nélkül, productiv munka el sem képzelhető. Ezt nem az elmélet mondja, hanem a gyakorlati élet parancsolja. Ennek a parancsoló szükségszerűségnek engedelmeskedik a társadalom, midőn a társadalmi harczot vívja és ugyancsak engedelmeskedni kénytelen a társadalom egészéből jogi egységgé alakult közület, tudniillik az állam, midőn hatalmának egész súlyával polgárainak gazdasági érdekeit védi s annak fejlesztése czéljából a körülményekhez képest vértelen, vagy véres harczot vív.

Folyik a harcz a béke daczára és folyni fog még belátthatatlan időkig, amig az alapindítóokok fenforognak, amig a társadalom-gazdasági harczok korszakát más jellegű harczok fel nem fogják váltani. Mindig harczolt és mindig harczolni is fog az emberiség, miután a harcz a fejlődést jelenti s a történelem tanúsága szerint azok a nemzetek, amelyek az újabb helyett csupán régebbi harczaik gyümölcseit élvezték, ezzel egyidejűleg a megsemmisülés lejtőjére léptek reá.'